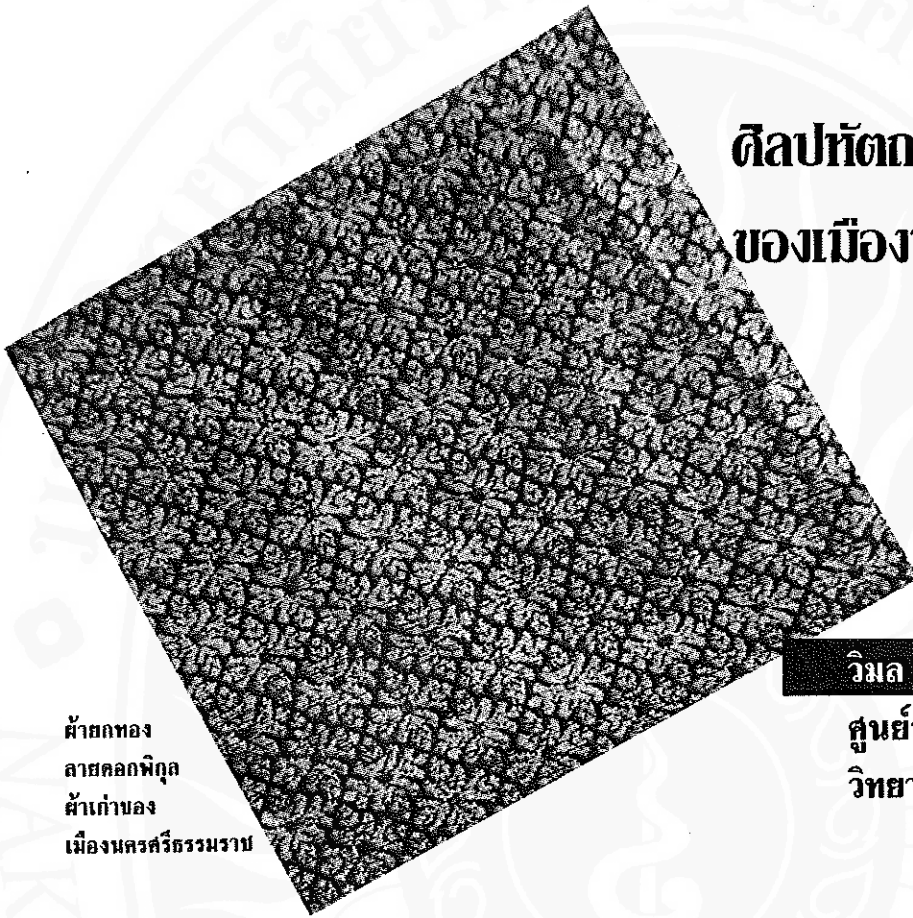

ผ้าทอพื้นเมือง

ศิลปหัตถกรรมอันล้ำค่า
ของเมืองนคร

ผ้าทอของ
ลายดอกพิกุล
ผ้าเก่าของ
เมืองนครศรีธรรมราช

วิมล คำศรี

ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้
วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช

๑. ความนำ

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นงานที่เกิดขึ้นควบคู่กับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่น เป็นงานประดิษฐ์ที่เป็นผลจากการผสมผสานระหว่างฝีมือกับความคิด จิตใจ และคตินิยมต่างๆ ของคนในท้องถิ่นสืบเนื่องกันต่อๆ มาเป็นเวลานานจนกระทั่งกลายเป็นศิลปหัตถกรรมอันแสดงถึงเอกลักษณ์และเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาประจำถิ่นไปในที่สุด เมืองนครศรีธรรมราชมีศิลปหัตถกรรมอันล้ำค่าเป็นเอกลักษณ์ศักดิ์ศรีเป็นที่เชิดหน้าชูตา เฝยแพร่ สืบทอด และรู้จักกันมาหลายชั่วอายุคน เป็นต้นว่าเครื่องถม เครื่องทองเหลือง เครื่องจักสานย่านลิเภา และผ้าทอพื้นเมือง

๑. ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย นิทรรศการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ "รักษัทักษณ" หน้า ๑๑

๒. ความเป็นมา

ชาวพื้นเมืองรู้จักทอผ้าขึ้นมาใช้เองมานานแล้ว แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่ามีมาตั้งแต่ปีพ.ศ.ใด หลักฐานที่บ่งชี้ว่ามีมาแล้วปรากฏชัดเจนในวรรณกรรมท้องถิ่นนครศรีธรรมราช ดังเช่น^๒

ปริศนา : สองหูชูด สองขาชูรัง
เอนอยู่ข้างหลัง รั้งอยู่หว่างขา

เฉลย : โน - ที่ปั่นฝ้าย, ที่หมุนด้าย

ปริศนา : ลูกหมันร้องหว่หวิ แม่หมันพื้หลดตุต

เฉลย : โน - ที่ปั่นฝ้าย, ที่หมุนด้าย

ปริศนา : ข้างนู้กำเขา ข้างนี้กำเขา

เรือสำเภา วิ่งไปวิ่งมา

เฉลย : คนทอทูก, คนทอผ้า

ปริศนา : สองขาทับ ขยับขาเถา

มือหนึ่งเกา มือหนึ่งแกวก

เฉลย : คนทอทูก, คนทอผ้า

ฯลฯ

๓. ผู้ประกอบการ

การทอผ้าเป็นภาระหน้าที่ของสตรีมาตั้งแต่โบราณกาล ในสังคมเกษตรกรรมทุกครัวเรือนถือว่า "การทอผ้าเป็นกิจบ้านงานเรือน" ของสตรีทั้งที่เป็นแม่บ้าน เด็ก และวัยรุ่น

วรรณกรรมท้องถิ่นนครศรีธรรมราชได้บันทึกเรื่องกิจบ้านงานเรือนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าไว้อย่างน่าสนใจ ดังเช่น

ปริศนาที่เกี่ยวข้องกับการทอทูก (ทอผ้า) ของสตรี

เขาสองเขา เรือสำเภาแล่นกลาง ขานางขยับ

นู้กำเขา นี้น้ำเขา

เรือสำเภา แล่นมา

นางทั้งห้า นั่งถ้ำรับเรือ

สาวน้อยร้อยซัง มานั่งซักใบ

เสาสำเภาใหญ่ แกว่งไปแกว่งมา^๓

ฯลฯ

การทอผ้าของสตรีนอกจากจะถือเป็น "กิจบ้านงานเรือน" โดยทั่วไปแล้ว ยังถือเป็นเกณฑ์สำคัญประการหนึ่งที่ใช้ประเมินคุณค่าของสตรี

สตรีที่สังคมนครศรีธรรมราชยกย่องว่าเหมาะสมที่จะเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีเป็นเกียรติเป็นศรีแก่วงศ์ตระกูลจะต้องมีคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งคือ มีฝีมือด้านการทอผ้า สตรีใดทอผ้าได้เนื้อแน่นสวยงาม สตรีนั้นย่อมได้รับความนิยมนยกย่องสูง^๔

โปรดพิจารณาวรรณกรรมท้องถิ่นนครศรีธรรมราชต่อไปนี้

เพื่อนยังนอนหลับ นางจึงสารับ ตั้งไว้ที่นั้น
ยกทูกลงทอ ได้ดูนเคหัน ข้างชายนายดัน ครั้นตื่นขึ้นมา
(นายดัน : ๓๕)

ลูกสาวเธอ

ลูกสาวชาวในถ้ำ

ทอทูกคำคำ

ทอพื้ครอบทอง

เด็กเด็กกำไม่ได้จัด

พระพายฉายพัดกำไม่ต้อง

พอพื้ครอบทอง

สำหรับน้องผู้มีบุญ

ทอทูกเธอ

ทอพื้สามสิบห้า

ก้มลงแลเนื้อผ้า

รูปร่างลอดนิ้วก้อย

ท่าพริ้วพริ้วเฌรเธอ

ตัวห้ายังรู้น้อย

รูปร่างเท่านิ้วก้อย

ตัวห้ายังรู้น้อยอยู่^๕

ในทางกลับกันสตรีใด ไม่ใส่ใจเรื่องการทอผ้า

๒ วิมล คำศรี ปริศนาเมืองนครศรีธรรมราช

๓ วิมล คำศรี ปริศนาเมืองนครศรีธรรมราช

๔ วิเชียร ณ นคร และวิมล คำศรี การศึกษาวิเคราะห์ค่านิยมเกี่ยวกับสตรีไทยถิ่นใต้ หน้า ๖๓- ๖๔

๕ วิมล คำศรี การศึกษาวิเคราะห์เพลงกล่อมเด็กเมืองนครศรีธรรมราช

นอกจากจะไม่ได้รับการยกย่องจากสังคมนครศรีธรรมราช
แล้วยังถูกสังคมติงหรือตำหนิอีกด้วยดังตัวอย่างวรรณกรรม
ต่อไปนี้

บ้านนี้แก้วข้าเหอ	เขาบิโหลมาว่าสาวมาก
สาวครกสาวสาก	สาวเชือกสาวปอ
สาวทูกสาวฝ้าย	สาวไม่รู้ทอ
สาวเชือกสาวปอ	สาวไม่รู้ทอทุก

ลูกสาวเหอ	ลูกสาวชาวบ้านหวานอน
ไว้เลียบอนงอน	ไว้อนกิดขู้
กิดทูกกิดฝ้าย	สาวไม่ท่อนรู้
ไว้อนกิดขู้	ใครขู้ข้างคิดให้

ปัญญาพาตัว รู้แต่จะข่มผ้า ไม่กลัวบดสี
การทอการฝ้าย เราก็มองเห็นดี ฝีมือนางนี้ มีเห็นอย่างกะใด
อันเป็นแม่เรือน เขาย่อมตักเตือน ว่าสาวชาวใน
ให้เก็บเย็บปัก สดิงรีงไหม เรื้อผ้าทอไร ข้างฝ้ายสตรี
อวดแต่คารม เสือผ้าพุ่งห่ม ไม่ทอสักที
ไม่เห็นนงคราญ ทำการซื้อดี ครั้นคำราตรี ล้มนอนหลับไหล
(พระสุน - ในรา : คัดจากหนังสือ
บุตของศูนย์วัฒนธรรมฯ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช)

การทอการใน สะดิงรีงไหม ต้องให้ตักเตือน
เย็บเสี้ยวร้อยปัก ครั้นน้าขักเขื่อน คบคำหาเพื่อน ขอบหน้าพาที
(กฤษณาสอนน้อง คำฉันท์ : ๓๑๕)

๕. ประเภทของผ้าทอพื้นเมือง

ผ้าที่ประชาชนสังคมเกษตรกรรมมีใช้โดยทั่วไป
มักจะเป็นผ้าพื้น ผ้าตา ผ้าม่วง ส่วนฝ้ายกนั้นผู้ใช้นักจะเป็น
ผู้มีฐานะดี เป็นที่ยกย่องของสังคม

๖ วิมล คำศรี การศึกษาวิเคราะห์เพลงกลอนเด็กเมืองนครศรีธรรมราช

๗ วิมล คำศรี การศึกษาวิเคราะห์เพลงกลอนเด็กเมืองนครศรีธรรมราช

จากหลักฐานที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่น
นครศรีธรรมราช ชี้ให้เห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชมีการ
ทอผ้าหลายประเภท คือมีทั้งผ้าพุ่ง ผ้าเช็ดหน้า ผ้าขาวม้า
หรือผ้าโพกศีรษะ และผ้าที่ใช้เฉพาะบางประเภท เช่น “ผ้า
ห้อย” สำหรับเครื่องแต่งตัวในรา เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะ
ทอใช้เองในครัวเรือนแล้ว ยังทอเพื่อขายหารายได้ให้
ครอบครัวอีกด้วย

โปรดพิจารณาตัวอย่างวรรณกรรมต่อไปนี้

โก่เถื่อนเหอ	ขันเทียนทั้งฟ้า
ได้ผ้าในรา	น้องยาอีทอผ้าห้อย
ถึงไปเล่นไทรรำไท	ไม่ได้ขัดใจพี่บ้าน้อย
น้องยาอีทอผ้าห้อย	ค่อยเล่นค่อยรำไป

ตันติปลีเหอ	ตันติปลี
ทองไหมใจดี	ทอผ้าเก็กให้ผ้า
ทอทั้งเบ็ดหน้า	ทอทั้งผ้าโพกหัว
ทอลายเก็กให้ผ้า	แต่งตัวลงเรือใหญ่

ทอทุกเหอ	น้องทอพิมเส (สี)
น้ำไหลได้เก	ทอลายลูกหวาย
ผืนหนึ่งทอพุ่ง	ผืนหนึ่งทอบาย
ทอลายลูกหวาย	สำหรับรับพี่ชายพุ่ง

๕. ผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ของ เมืองนครศรีธรรมราช

ฝ่ายกเมืองนครศรีธรรมราช จัดว่าเป็นผ้าทอพื้น
เมืองที่เป็นเอกลักษณ์ศักดิ์ศรีของเมืองนครเป็นผ้าที่มีคุณ
ภาพดีเป็นที่ต้องการของคนทั่วไปอย่างกว้างขวาง ดังตัว
อย่างวรรณกรรมท้องถิ่นนครศรีธรรมราชที่ว่า

เมืองคอนเหอ	มีผ้าลายทองเป็นพันพัน
จัดเป็นสำหรับ	ประดับทองห่างห่าง
จะพุ่งก้าไม่สม	จะหมก้าไม่ควรเจ้าเอวบาง
ประดับทองห่างห่าง	สำหรับขุนนางพุ่ง

ฯลฯ

งานช่างฝีมือศิลปหัตถกรรมทอผ้าของชาวนครศรีธรรมราช มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับกันทั้งหัวเมืองปักษ์ใต้และเมืองหลวงว่าเป็นเยี่ยมมีหลักฐานปรากฏชัดในเอกสารเรื่องขุนช้างขุนแผน สมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ว่าขุนช้างอภิมาหาเศรษฐีเมืองสุพรรณบุรี ปู่ง้ายก เมืองนครศรีธรรมราชไปเป็นเพื่อนเจ้าป่าเมื่อครั้งพลายแก้วแต่งงานกับนางพิม ดังบทเสภาขุนช้างขุนแผนตอนหนึ่งว่า

คิดแล้วอาบนํ้าปู่ง้าย ยกทองของพระยานครให้
“พระยานคร”ในที่นี้คือเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนั่นเอง
ตัวอย่างผ้ายกกรุ่ง่าของเมืองนครศรีธรรมราชปัจจุบันสามารถดูได้จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช และพิพิธภัณฑ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

๖. การสืบสานและส่งเสริมศิลปหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมือง

ผ้าทอพื้นเมือง ของนครศรีธรรมราชไม่ว่าจะเป็นผ้ายกหรือผ้าพื้น ต่างได้รับความนิยมลดน้อยถอยลง หลังจากเมืองนครศรีธรรมราชได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมสมัยใหม่ส่งผลให้การทอผ้าพื้นเมืองที่สตรีไทยต้องปฏิบัติเป็นกิจบ้านงานเรือน และทำกันเป็นอาชีพสืบทอดกันมาดังกล่าวแล้วเป็นอันต้องเลิกร้างไปจนคนรุ่นปัจจุบันส่วนมากไม่รู้จักรวาทะหรือเครื่องทอผ้าเป็นอย่างไรเสียด้วยซ้ำไป

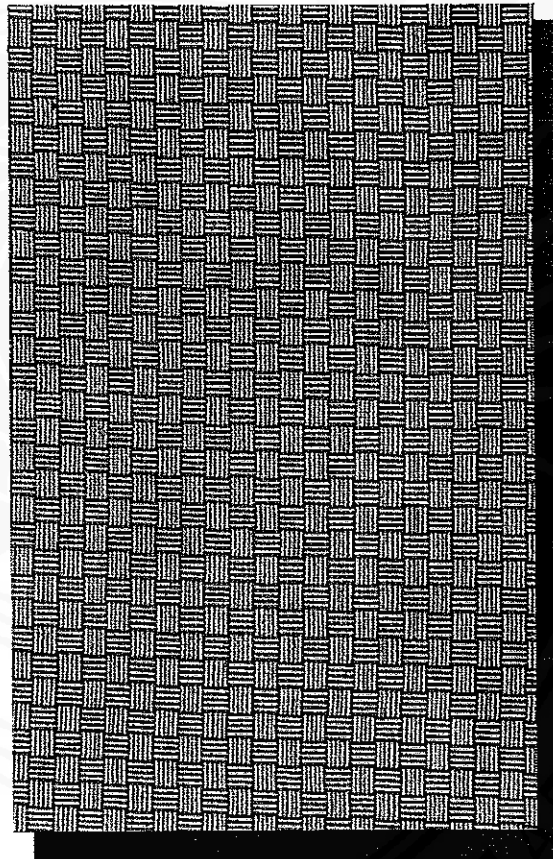
อย่างไรก็ตามยังเป็นที่น่าชื่นชมยินดีว่า คงมีส่วนราชการและกลุ่มอาชีพบางท้องถิ่นในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้พยายามจะสืบสานและส่งเสริมศิลปหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองขึ้นในลักษณะและรูปแบบต่าง ๆ กัน กล่าวคือ

๔. วิมล คำศรี การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมขุนช้างขุนแผนนครศรีธรรมราช หน้า ๖๕

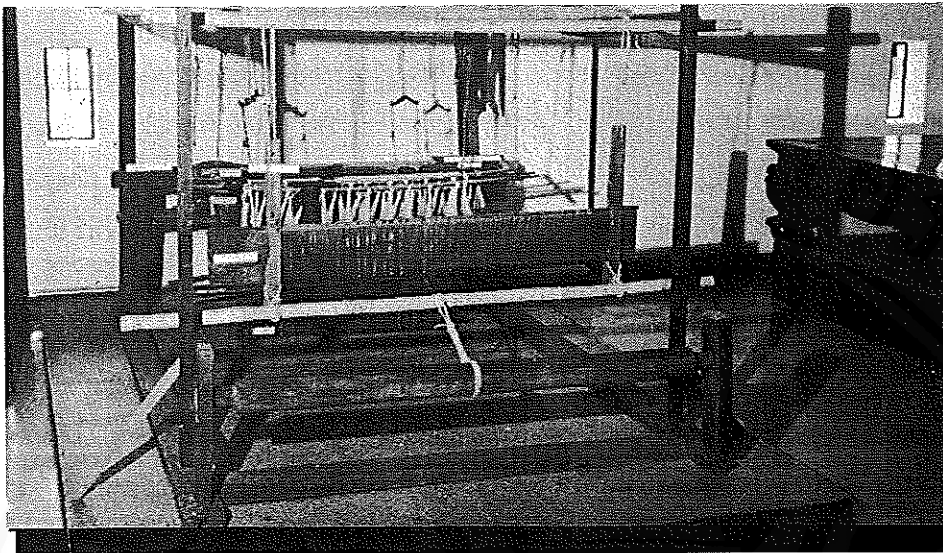
๕. สมาน เติ้งโต วชิระ โยธจักร สมบูรณ์ ไพโรพคุณ สาภณ รุ่งศิริ สุริยะ รุจนา ลั่น เกตุแก้ว และพิระศักดิ์ จันทร์ประเสริฐ ผู้ให้สัมภาษณ์ วิมล คำศรี อุทัย แก้วกล้า และ อำนวย ทองทะวัย สัมภาษณ์ ณ เรือนจำกลางนครศรีธรรมราช วันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๕

๖.๑ เรือนจำกลางนครศรีธรรมราช

เรือนจำกลางนครศรีธรรมราชได้จัดครูสอนการทอผ้าประเภทผ้าขาวม้า ผ้ายก ผ้าลายให้แก่นักโทษ มาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๐ สมัยนายโกศล สุพงษ์ธร เป็นผู้บัญชาการเรือนจำ ครูผู้สอนคือ นางวรจิต ทิพย์มณฑา เป็นบุตรของวิเชียร ไชยสิทธิ์ ผู้เคยประกอบอาชีพทอผ้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๙๐ ต่อมาช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๖-๒๕๒๐ สมัยนายถวิล ณ ตะกั่วทุ่ง เป็นผู้บัญชาการเรือนจำ ได้สนับสนุนให้มีการสอนศิลปหัตถกรรมทอผ้า ก้าวหน้ายิ่งขึ้น และต่อมาศิลปหัตถกรรม ประเภทอื่นๆ ได้รับความสนใจจากตลาดมากขึ้นประกอบกับครูวรจิตลาออกไปประกอบอาชีพส่วนตัว การสอนศิลปหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองจึงยกเลิกไปในปี พ.ศ.๒๕๒๕

ผ้าเก่าแก่ : ผ้าทอพื้นเมืองรุ่นเก่าชนิดหนึ่งของเมืองนครศรีธรรมราช

ทอผ้า
เมืองนคร-
ศรีธรรมราช
แบบเก่า

๖.๒. บ้านนางวิเชียร ไชยสิทธิ์^{๑๐}

นางวิเชียร ไชยสิทธิ์ ปัจจุบันอายุ ๖๘ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๗๕๓/ค ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า แต่เดิมหมู่บ้านละแวกนี้ทอผ้ากันทุกบ้าน ครูคนสำคัญในช่วงปี ๒๔๙๐ ซึ่งเป็นปีที่นางวิเชียร ไชยสิทธิ์ เริ่มประกอบอาชีพทอผ้าคือ นายพินและนางเขียน ณ นคร เป็นช่างเก่าแก่ ของตระกูล ณ นคร ครูทั้งสองคนนี้ทอวิชาดีมาก แต่อาศัยความสนใจจริงและความพยายาม ความอดทนอย่างสูง จนกระทั่งสามารถเรียนวิชาช่างทอผ้ามาจากครูทั้งสองคนนี้ได้ด้วยการเลียนแบบและแอบดูและจดจำเอามา จนกระทั่งเกิดความชำนาญ และตั้งโรงทอผ้าขึ้นที่บ้านมีคนมาร่วมทอผ้าประมาณ ๒๐ - ๓๐ คน ผ้าที่ทอเป็นพวกผ้ายกดอก ผ้าเก่าแก่ ผ้าหางกระรอก ผ้าราชวัตร มีรายได้ดีมากเพิ่งจะเลิกทอไปเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๒ เพราะขาดวัสดุที่มีคุณภาพและช่างที่ชำนาญ ผู้คนที่เคย

มารับจ้างทอผ้าที่โรงงานบ้านนางวิเชียร ไชยสิทธิ์ ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบ ตำบลนาสาร และช่างย้ายทราบมาว่าลูกหลานของช่างกลุ่มนี้เคยไปเป็นครูสอนทอผ้าในโครงการส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ณ จังหวัดปัตตานี และนราธิวาส

๖.๓ กลุ่มอาชีพทอผ้าต่าง ๆ

จากข้อมูลกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในเขตรับผิดชอบของจังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งพัฒนาการจังหวัดนครศรีธรรมราชรวบรวมข้อมูลไว้ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๔ ปรากฏว่ามีกลุ่มทอผ้าอยู่หลายกลุ่มดังเช่น

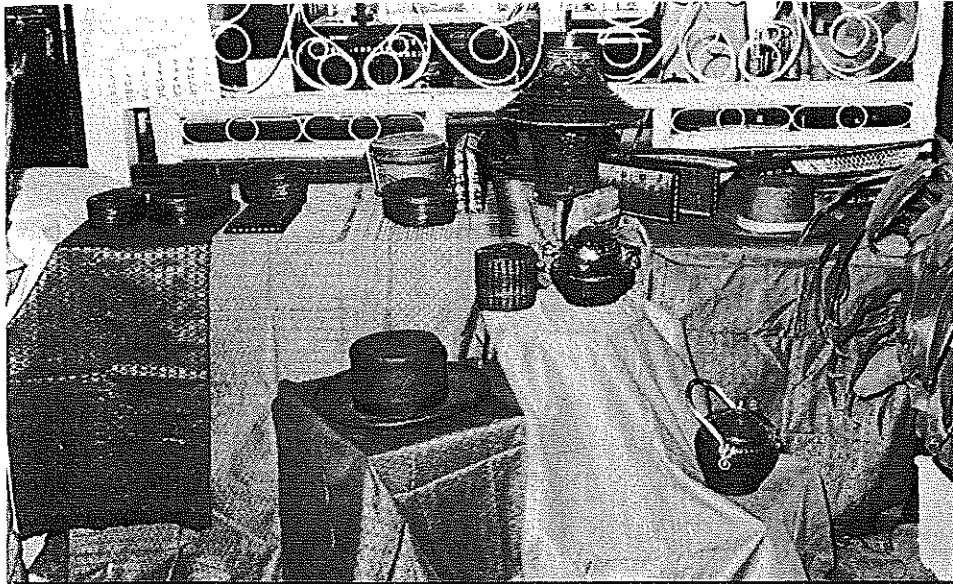
กลุ่มทอผ้าตำบลนาสาร อำเภอเมือง เขตพื้นที่หมู่ที่ ๒, ๔ และ ๕ ตำบลนาสาร มีการทอผ้ายกเงิน, ยกทอง, ผ้าเก่าแก่, ผ้าเก็บขาย, ผ้าราชวัตร, ผ้าหางกระรอก^{๑๑}

กลุ่มทอผ้าบ้านมะม่วงปลายแขน ตำบลท่าจั่ว อำเภอเมือง เขตพื้นที่หมู่ที่ ๘ มีการทอผ้าพื้น ผ้ายก และผ้าลายแบบต่าง ๆ

นอกจากในเขตอำเภอเมืองแล้วยังมีอำเภอรอบนอกอีกหลายกลุ่มเช่น

^{๑๐} วิเชียร ไชยสิทธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ วัฒน คำศรีและอุทัย แก้วกล้า ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ ๗๕๓/ค ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๓๕

^{๑๑} วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ รายงานการสำรวจงานช่างฝีมือในจังหวัดนครศรีธรรมราช หน้า ๑๓๑ - ๑๓๒

ผ้าทอพื้นเมือง และ
หัตถกรรม
ต่าง ๆ ใน
ปัจจุบันใน
เรือนจำกลาง
นครศรีธรรม-
ราช

กลุ่มทอผ้า ตำบลคลอง อำเภอลิชล
กลุ่มทอผ้า หัวตะพาน อำเภอท่าศาลา
กลุ่มทอผ้า ประดู่หอม อำเภอท่าศาลา
กลุ่มทอผ้า สวนหลวง อำเภอเชียรใหญ่
กลุ่มทอผ้า เขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่
กลุ่มทอผ้า บ้านแหลม อำเภอหัวไทร
กลุ่มทอผ้า บ้านเขาพังไกร อำเภอหัวไทร
กลุ่มทอผ้า บ้านขนหาด อำเภอชะอวด
กลุ่มทอผ้า บ้านควนพัง อำเภอร่อนพิบูลย์
กลุ่มทอผ้า บ้านสามตำบล อำเภอร่อนพิบูลย์
ฯลฯ

เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงส่งเสริมการทอผ้า ตามโครงการศิลปาชีพในจังหวัดภาคใต้โดยเฉพาะในจังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ปี ๒๕๑๖ เป็นต้นมาศิลปหัตถกรรมการทอผ้าเมืองนครศรีธรรมราชยังได้มีโอกาสไปเผยแพร่อย่างสมภาคภูมิ โดยมีช่างทอ

ผ้าจากจังหวัดนครศรีธรรมราชไปเป็นครูฝึกสอนให้แก่สมาชิกผู้สนใจการทอผ้า ณ ศาลารวมใจวัดพระพุทธ อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส รุ่นแล้วรุ่นเล่าจนผู้สนใจเกิดความชำนาญ^{๑๒}

๗ สรุป

ผ้าทอพื้นเมือง ศิลปหัตถกรรมอันล้ำค่าของเมืองนครมีคุณค่าอย่างยิ่งกล่าวคือนอกจากจะเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต้องใช้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่นแล้วยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตในแง่มุมต่างๆ ของแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีอีกด้วยเป็นต้นว่า แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญา ความคิดสร้างสรรค์ ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีระดับจิตใจ สภาพทางอารมณ์ ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมรวมทั้งอาชีพเป็นอย่างดีศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจึงเป็นศิลปที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา อนุรักษ์ และพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง

๑๒ ทอง เกิดกุล ผู้ให้สัมภาษณ์ วัฒน คำศรี และอุทัย แก้วกล้า สัมภาษณ์ ณ ศาลารวมใจวัดพระพุทธ อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕